Šele, šele obdeluje in zbira. Ker Cevc tokrat poleg opisov stanja že kar dovolj obsežno dodaja tudi poskuse rekonstrukcij razvoja, pogrešamo tudi enakovredne grafične predstavitve. Nekatere razlage morda nekoliko po svoje analizirajo preobrazbe stavb (Šurčeva v Ratečah je šele ob predelavi v gostišče dobila stanovanjske prostore v nadstropju, prej so bile to zasilne »kamrice«, ki so pri Liznjekovi v Kranjski Gori nastajale postopoma od 16. do konca 18. stoletja – obenem pa so te stavbe povsem identične z večino ziljskih...), pa vendar so bistven prispevek k razpoznavanju vsebine kmečkih stavb. Tu se moramo na koncu namreč še enkrat srečati z mislijo, da je etnološka študija sicer odličen primer specializirane arhitekturne študije, da pa ji vseeno manjkajo vsaj poskusi, da bi hkrati z opisom in razlago sestavin arhitekture dobili vtis o življenju v njih.

Cevčeva in Primožičeva knjiga Kmečke hiše v Karavankah je prelomila dvoje tabujev: lotila se je stavbarstva, ne oziraje se na politične meje, ki jih »morajo« upoštevati vse druge podobne študije, in dokazala je, da je tudi tisti del ljudske »kulture« (ali morda »umetnosti«), ki se ji pripisuje le manjši, folkloristični pomen, lahko prikazan kot največja dragocenost in v najbolj reprezentativni obliki – to pa je način, kako mu zagotoviti pravo mesto.

Majda Fister

◆◆◆

Dušan Bandić

TABU U TRADICIONALNOJ KULTURI SRBA

Biblioteka XX vek, Beograd, 1980

Beograjski etnolog Dušan Bandić podaja v delu Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba sintetičen pregled najbolj razširjenih oblik tabujev oziroma njihovih ostankov v verovanju Srbov v zadnjih dveh stoletjih.

Avtorjevo prepoznavanje pojavov kot tabujev ali ne-tabujev temelji na definiciji tabuja kot negativnega dela religijske-magijske prakse, se pravi kot pravil, ki reducirajo dejavnost posameznika ali skupine z namenom, da bi se izognili nezaželenim posledicam te dejavnosti. Nezaželene posledice so lahko plod maščevalnosti nadnaravnih sil ali pa nastanejo zaradi njihove odsotnosti (napačno ravnanje ljudi jih lahko tudi prežene). S spoštovanjem tabujev se torej zmanjša nevarnost delovanja demonov, urokov (zlih oči), magične okužbe, po drugi strani pa se vzbudi v duhovih prednikov, dreves, v vilah itd. naklonjenost do ljudi. Tako se v prepovedih vedno izraža ambivalenten odnos do tabuiziranih predmetov, oseb, živali ali rastlin (ognjišče, nagrobnik, nosečnica, orač, gost, kača, hrast ali lipa), ki so istočasno koristne – ali celo nujno potrebne za obstoj – in nevarne, svete in nečiste. Tabuizirani predmeti, osebe, živali in rastline skratka imajo ali so v posesti neke izjemne sile, ki ima istočasno pozitivno in negativno plat.

V prepovedih se odraža še druga dvojnost v pojmovanju teh sil. Sila je lahko vezana na predmet, osebo, žival ali rastlino in izven nje ne more obstajati, je torej njena duša, njen življenjski princip ali pa obstaja v obliki prostih, samostojnih duhov ali demonov, ki se lahko začasno naselijo v posameznem predmetu ali telesu, lahko pa delujejo kot taki. Ti dve predstavi ustrezata dvema časovno različnima stopnjama v razvoju abstraktne misli. Pred-

stava o nevezanih silah je mlajša in je predhodnica procesa teizacije (še višje stopnje abstrakcije), ki pa je pri Srbih zelo slabo dokumentirana. V procesu teizacije postanejo predmeti, ki so jih prej naseljevali duhovi ali demoni – atributi bogov, ki obvladujejo določeno področje življenja ali narave.

Na podlagi analize avtor ugotovi, da so ti negativni predpisi sicer utrpeli nekaj preoblikovanja, predvsem pod vplivom krščanstva, vendar njihove značilnosti kažejo, da izvirajo iz animistično-monističnega koncepta sveta. V okviru tega se starejša in mlajša predstava o vezanih in nevezanih silah prepletata, obe pa se mešata s krščanstvom.

Krščanstvo je k spremembam tabujev prispevalo predvsem novo vsebino, medtem ko je oblika ostala dokaj nespremenjena. Nekateri tabuji so bili vključeni v krščansko obredje, drugi pa so živeli vzporedno z njim. Nekateri predmeti, živali, rastline in osebe, ki so bili prej naseljeni z duhovi ali pa so bili atributi bogov, preidejo pod zaščito svetnikov. Poleg te spremembe pa pomeni spremembo vsebine predvsem uvedba pojma »greha«, kar pomeni prenos posledic napačnega ravnanja iz popolnoma zunanje in praktične sfere odnosov človek–nadnaravna sila na notranjo človeško sfero »vesti«, na moralne sfere. Pred »uvedbo« greha je kazen za prestopek enaka (in za naše pojme zelo kruta), neglede na to, ali je prestopek storjen namerno ali nevedoma, demoni in duhovi »ne vidijo človeku v dušo«, šteje samo dejanje, neglede na namen. Poleg tega vključuje ta vsebinski preskok spremembo časa in kraja kaznovanja: božja kazen doleti krivca (in ne vse njegove družine, sorodstva, vasi) po smrti – v peklu. Vendar je tudi v tem primeru prišlo do sožitja krščanstva in poganstva; čeprav je prekršek tabuja »greh«, se svetniki maščujejo kot razjarjeni demoni, duhovi ali poganski bogovi: takoj in konkretno (s točo, boleznijo...).

Poleg verske je avtorja zanimala tudi družbena funkcija tabujev. Ti namreč ne urejajo samo odnosov med človekom in nadnaravnim, ampak tudi odnose v skupnosti. Skupnosti, na katere se prepovedi nanašajo, sta gospodinjstvo in redkeje vas. Gospodinjstvo in morda tudi vas sta bili torej osnovni enoti družbene ureditve, v kateri so nastale omenjene prepovedi. Da ta enota ni družina v današnjem pomenu besede, dokazuje dejstvo, da take prepovedi kot kazni zadenejo člane gospodinjstva, se pravi vse tiste, ki žive v hiši. Tako avtor ugotovi, da je treba nastanek tabujev postaviti v čas rodovno–plemenske ureditve in da so se tabuji lahko obdržali le v okviru srbske »patriarhalne« ali »vaške« družbe.

Tabuje loči glede na njihovo mesto v človeškem življenju na:

1. tabuje v zvezi s »kritičnimi« življenjskimi obdobji (rojstvo, smrt)
2. tabuje v odnosu človeka do narave (živali, drevesa, voda)
3. tabuje v kmetijstvu (poljedelstvo, živinoreja)
4. tabuje v medčloveških odnosih (med spoloma, sorodstvo, tujci, nosilci verskih funkcij).

Znotraj teh razdelkov opozarja na vezanost tabujev na čas (noč, zima, določeni dnevi v tednu) in kraj (dom, pokopališče, polje).

Gradivo črpa iz ogromnega števila del predvsem srbskih in hrvaških avtorjev od Vuka Karadžića dalje (seznam literature obsega 335 enot). Tako tematsko nadaljuje tradicijo srbske etnologije. Tradicionalen pa je tudi v izbiri predmeta obravnave. Segment srbskega prebivalstva, pri katerem išče tabuje oziroma njihove ostanke, so izključno vaščani. Za to uporablja izraz »narod«, za njihovo kulturo pa izraz »narodna« ali »tradicionalna« kultura.

Izbiri tradicionalne teme nikakor ni mogoče oporekati, saj je glede na razsežno zbrano gradivo logično in koristno napraviti še globalen in sintetičen prikaz pojavov. Manj razumljiva pa je avtorjeva omejitev na vas, saj sam ugotavlja, da je bila v času, ki ga zajemajo razpoložljivi viri, »tradicionalna kultura« v Srbiji »uveliko

zahvačena procesom destrukturalizacije. U okviru takvog procesa mnoge kulturne pojave neminovno iščezavaju ili menjaju svoj smisao, pa naučni model narodne kulture postaje sve fragmentarniji«.

Odločitev za vas torej ni praktične narave, saj vaška kultura ne predstavlja popolnega modela, ki bi olajševal proučevanje, nasproti nepopolni in fragmentarni mestni kulturi. Glede na to, da je velik del srbskega (kot nasploh jugoslovanskega) mestnega prebivalstva kmečkega izvira (do ekspanzije velikih mest je prišlo pretežno od šestdesetih let dalje), bi take fragmente upravičeno lahko iskal tudi v mestih. Da je tako med mestnim kot med vaškim prebivalstvom Srbije magijska praksa, verovanje v vampirje, demone ipd. tudi danes razširjen pojav, smo lahko videli celo v nočnem programu RTV Beograd in ne nazadnje v poročilu o izganjanju zlih duhov nekje v južni Srbiji v Delovi kroniki v začetku letošnjega leta. Drugo vprašanje je, ali je sploh (tudi v zgodovinski perspektivi) mogoče govoriti o obstoju resnično popolnega modela vaške kulture. Prepričana sem, da je vsaka kultura, tudi vaška, dinamičen fenomen, ki ima sicer svoje značilnosti, vendar so njene meje lahko prehodne in nejasne. Avtor sam ugotavlja, da je za sistem tabujev značilen sinkretizem, in to ne samo v sedanjem stanju.

Korak naprej pomeni poleg globalnosti predvsem avtorjev sistematični pristop k obravnavi gradiva. Tako v knjigi ne gre samo za detajlni opis in nizanje različnih oblik tabuja. Kompleksne, zapletene in zato na prvi pogled nerazumljive sklope razgradi v osnovne elemente, na podlagi katerih mu uspe prikazati logično in smiselno strukturo celote. Pri tem uspešno vključuje tudi poznavanje pojavov izven srbske vaške kulture. Na tem mestu bi mu kdo sicer lahko očital zgledovanje po J.G. Frazerju, vendar pa je zgledovanje po taki avtoriteti vsekakor veliko boljše kot nesistematičnost »z lastnimi močmi«.

Če bi v delu že iskali šibke točke, pa prav gotovo ne bi mogli spregledati pretiranega poudarjanja »namišljenosti«, »fiktivnosti«, »napačnosti« obravnavanih pojmovanj in predstav o svetu ter njihovega preveč preprostega povezovanja z nevednostjo. Vendar pa številne odlike dela vse to prav gotovo odtehtajo.

Barbara Mulej

Tvrtko Čubelić

POVIJEST I HISTORIJA
USMENE NARODNE KNJIŽEVNOSTI

Zagreb, 1988, 444 str.

Septembra 1988 so bile na kongresu jugoslovanskih folkloristov v Rožaju predstavljene nove folkloristične publikacije, med njimi tudi najnovejša Čubelićeva knjiga Povijest i historija usmene narodne književnosti. Predstavljalec in recenzent dr. Milivoj Rodić je Čubelićevo delo postavil med pomembnejše v proučevanju ustnega slovstva. In v čem je ta pomembnost? Največja prednost Čubelićeve knjige je v tem, da je na enem mestu obdelano celotno ustno slovstvo in da torej ne gre za parcialne raziskave bodisi le pesništva bodisi proze ali dramatike.

Najprej je predstavljena in obdelana ljudska lirika, nato epika, pa kratke oblike in teatrologija. Vsaka zvrst vključuje antološke izbore gradiva, okrog katerih so nanizani predstavitveni članki (splošno o ljudski liriki, epiki itd.), problemski (o klasifikaciji, terminologiji, verzu, stilisti-